

ДАВИДОВА І. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ РЕСТИТУЦІЇ ТА ВІНДИКАЦІЇ

Визнання правочину недійсним і застосування наслідків його недійсності відноситься законодавцем до способів захисту цивільних прав (в широкому розумінні). Ефективний цивільно-правовий захист обороту в цілому може забезпечуватися лише за допомогою належного захисту суб'єктивних прав конкретних осіб.

За загальним правилом, встановленим ст. 216 ЦК України, основним наслідком укладення правочину, що не відповідає вимогам закону і визнається недійсним, є двостороння реституція, яка полягає в тому, що кожна сторона недійсного правочину має повернути іншій стороні все, що вона одержала на виконання такого правочину. Якщо повернути в натурі отримане за правочином, що є недійсним, неможливо (наприклад, предметом правочину було користування майном, надання послуг тощо), то підлягає поверненню вартість того, що одержано.

Разом з тим, на практиці ми стикаємося з ситуаціями, коли застосування реституції неможливо, наприклад, майно за відплатним договором придбане в особи, яка не мала права його відчужувати про що набувач не знав та не міг знати. Відповідно до ст. 204 ЦК України діє презумпція правомірності правочину, тобто правочин є дійсним до того моменту, поки суд не визнає його недійсним. Виходячи з положень ст. 204 ЦК України для того щоб повернути своє майно, власнику необхідно спочатку визнати відплатний договір, на підставі якого особа, яка не мала права на відчуження майна відчужила добросовісному набувачу майно власника, недійсним. У даному випадку, коли укладено правочин про відчуження майна між особою, що не мала права на відчуження майна та добросовісним набувачем, не може бути застосовані норми про реституцію, адже фактично позов про визнання договору недійсним заявляє, по-перше власник, тобто особа, що не є стороною за договором, а по-друге, вважається за неприпустиме повернення майна не власнику — особі, що не мала права на відчуження майна, договір якої з добросовісним набувачем визнається недійсним. В цьому випадку за умови неможливості застосування реституції як наслідку недійсності правочину, необхідно застосувати віндикацію, яка і буде спеціальним видом наслідку недійсності правочину.

В цивільному праві віндикація визначається як спосіб захисту прав власності, за допомогою якого власник може витребувати своє майно

з чужого незаконного володіння — від недобросовісного володільця, а якщо воно придбане безоплатно, то і від добросовісного набувача незалежно від того, як це майно вибуло з володіння власника. Від добросовісного набувача, який оплатно придбав майно, воно може бути витребуване лише у разі, якщо було загублене власником або особою, якій сам власник передав це майно у володіння (наприклад, у тимчасове користування), викрадене у них або вибуло з їхнього володіння будь-яким іншим шляхом всупереч їхній волі.

У разі витребування майна з чужого незаконного володіння власник має право вимагати від особи, яка знала або повинна була знати, що її володіння незаконне (недобросовісний володілець), повернення або відшкодування всіх доходів, які вона одержала або повинна була одержати за весь час володіння; від добросовісного ж володільця — всіх доходів, які він одержав або мав одержати з того часу, як дізнався або повинен був дізнатися про неправомірність володіння чи одержав повістку за позовом власника про повернення майна. Володілець майна має право вимагати від власника відшкодування зроблених ним необхідних витрат на утримання майна з часу, з якого власникові належать доходи від майна.

Важливим для практики є питання розмежування поняття добросовісності і недобросовісності набувача. Відповідно до позиції законодавця добросовісним має вважатися той набувач, який не знав і не міг знати, що набуває майно у особи, яка не має права його відчужувати, недобросовісним володільцем — та особа, яка знала або могла знати, що її володіння незаконне.

Недобросовісними мають вважатися особи, які заволоділи майном або одержали майно в результаті скоєння злочину (наприклад, крадіжки, грабежу, розбою, шахрайства), що встановлено в порядку, передбаченому законом. При цьому такі особи завжди мають вважатися такими, що знали про незаконність свого володіння.

Недобросовісними можуть вважатися також особи, які одержали майно за рахунок інших осіб без достатньої підстави, встановленої законом або договором, якщо їм було відомо або згодом стало відомо про безпідставність володіння таким майном. Нарешті, недобросовісними можуть бути визнані особи, які законно заволоділи чужим майном (знахідкою, безхазяйним майном тощо), але не розпорядилися ним відповідно до вимог закону. Від них таке майно також може бути витребуване власниками.

За законом, як добросовісний, так і недобросовісний володілець має право вимагати від власника відшкодування зроблених ним необхідних витрат на майно з того часу, з якого власникові належать доходи від майна. Крім того, добросовісний володілець має право залишити за

собою зроблені ним поліпшення, якщо вони можуть бути відокремлені без пошкодження речі, а якщо це неможливо, добросовісний володілець має право вимагати відшкодування зроблених на поліпшення витрат, але не більше розміру збільшення вартості речі (ст. 148 ЦК). Отже, недобросовісний володілець взагалі не має права вимагати від власника повернення віддільних від речі поліпшень та відшкодування вартості невіддільних поліпшень. Тим самим законодавець надає переваги у захисті власнику, оскільки недобросовісному володільцю було відомо про незаконність свого володіння майном, а відтак і його поліпшень.

ДРІШЛЮК А. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

КОРПОРАТИВНІ ПРАВИЛА ЯК ДЖЕРЕЛО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Розширення кола джерел цивільного права України пов'язане як з розширенням кола відносин, які регламентуються цивільним законодавством, так і зміною ідеологічного та законодавчого підходу до їх врегулювання. Слід зауважити, що незважаючи на те, що Цивільний кодекс України та прийняті на його основі інші нормативно-правові акти, зокрема закони, поряд з цивільним договором, залишаються основними джерелами цивільного права України, важливою формою приватного регулювання цивільного обігу виступають корпоративні норми поведінки. Своє закріплення вони отримують у вигляді установчих документів господарських товариств, договорів про приєднання, статутів різноманітних громадських організацій та інших актів цивільно-правового характеру. Як підкреслювалось в літературі такі акти приймаються відповідно до вимог цивільного законодавства і вимагають певної поведінки від осіб, на яких поширюється їх дія (Заїка Ю. О. Українське цивільне право. 2008, с.32).

Аналіз сучасної літератури дозволяє виділити тенденцію, щодо зміни характеру нормативно-правового акту з державного на недержавний, на що звертається увага дослідниками, оскільки якщо йдеться про акти окремих організацій і їх посадовців, то ці організації (комерційні і некомерційні), що створюються на основі цивільного законодавства, у більшості випадків є недержавними. Так, на думку Е. П. Грігоніса нормативно-правовий акт в сучасних умовах це письмовий (писаний) юридичний документ, що містить в собі норми права, витікаючи від